

MARTIN GOLEMA

Univerzita Mateja Bela (Banská Bystrica)

## LITERATÚRA V DISKURZOCH LITERÁRNEJ VEDY A EURÓPSKÝCH ŠKOLSKÝCH POLITÍK. ZRÁŽKA KÓDOV V „EKONSKEJ ROZPRÁVKE“<sup>1</sup>

### Literature in Literary Science Discourse and European School Politics Discourse. Code collision in an “Econ Fairy Tale”

The study points out the difference between literary science code and school politics code, manifested especially within a topic of literary education problems. It observes a relation between a simplified model of human being as “homo oeconomicus” (econ) and models in several human sciences including behavioural economy. The study contains a case study of a group of literary actions as “operations” with text of “econ fairy tales”. The “econ fairy tale” is described as a new variant of a fairy tale genre. Methodological base of the study is empirical literary science and critical discourse analysis.

**Keywords:** literary science, literary education, school politics, homo oeconomicus, critical discourse analysis

Rôzne sféry nášho života – literatúra, umenie, veda, náboženstvo, hospodárstvo, politika – majú sklon utvárať oddelené mikrokozmy, ktoré Bourdieu nazval polia (Bourdieu 2010; kondenzovane Wacquant, online). Tieto polia majú vlastné pravidlá, poriadok a formy authority. Vytvárajú zvláštne historicky premenlivé konštelácie, ktoré rastú, rozpínajú sa, menia svoj tvar a niekedy aj zanikajú. Definičným znakom každého poľa je určitý stupeň autonómie, teda schopnosti nadobudnutej počas vývoja, ktorá určité pole odpútava od vonkajších vplyvov a udržiava jeho vlastné kritériá hodnotenia (jemu vlastné kódy) nad či proti susediacim prenikajúcim poliam (napr. vedecká originalita ako kód v rámci vedy, komerčný zisk ako kód v rámci hospodárstva). Každé

---

<sup>1</sup> Štúdia je výsledkom riešenia projektov Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied číslo 1/0590/16 (*Literatúra ako literárne konanie a jej konceptualizácia v kľúčových metaforách vzdelávacieho systému*) a číslo 1/0747/18 (*Obrazy sveta ako výskumná doména humanitných vied. Produkcia, distribúcia, recepcia a spracovávanie obrazov sveta*).

pole je tak nutne miestom neustálych konfliktov medzi tými, ktorí bránia autonómne princípy posudzovania zaužívané v rámci príslušného poľa, a tými, ktorí sa snažia zaviesť heteronómne štandardy, pretože potrebujú podporu vonkajších síl, aby zlepšili svoju podriadenú pozíciu v rámci poľa.

Vedľa seba existujúce a navzájom sa prelínajúce diskurzívne polia literárnej vedy a školských politík paralelne, no každý inak, tematizujú predmet, ktorý nás dnes zaujíma, je ním literatúra a najmä literárne vzdelávanie. Na tieto fenomény hľadajú obidva diskurzy z dvoch rozdielnych diskurzívnych pozícií, cez dve odlišné logiky uvažovania.

Literárne pole (ako jeho aktéri a profesionálni pozorovatelia) máme sklon vnímať skôr zvnútra, javí sa nám ako prirodzene autonómny útvar, ktorý je však v niečom priepustný vo vzťahu k okolitým systémom (umenie, veda, náboženstvo, hospodárstvo), takáto nami obvykle pozitívne oceňovaná autonómia literárneho poľa však nie je večný a všetkými aktérmi zo susediacich polí rešpektovaný stav, dnes je literárne pole, najmä však sféra literárneho vzdelávania ako jeho dôležitá súčasť, v rámci vlín školských reforiem, mohutne atakovaná iným, hegemoniu si nárokovujúcim ekonomizujúcim diskurzívnym systémom s úplne inou logikou a kódmi.

Nám ako aktérom i pozorovateľom pôsobiacim v relatívne autonómnom poli literatúry a s ňou úzko prepojenej literárnej vedy bola dlhodobo ako hlavný predmet záujmu veľmi blízka „vysoká“ literatúra stojaca v protiklade k ekonomickým záležitostiam, ktorá vo svojom hlavnom prúde obvykle dosť pohrdala komerčnosťou a obchodnými záujmami, neprijímala preto s nadšením, ba skôr podozrievavo spochybňovala zjednodušený konceptuálno-metaforický model človeka v štýle *homo oeconomicus*<sup>2</sup>. Práve tento mo-

---

<sup>2</sup> Tento v dnešnom diskurze školských reforiem dominujúci konceptuálno-metaforický model uvažovania o človeku ako prvý veľmi vážne spochybnil už F.M. Dostojevskij v diele *Zápisky z podzemia* (1864; v slovenskom preklade 1989), kde postavil proti sebe dva ľudské typy, reálneho „naozajstného človeka z mäsa a krvi“ ako zložitého vnútorne rozporuplného „paradoxára“, v ktorého zložitých pohnútkach má úsilie o vlastné výhody pričasto len veľmi malú úlohu. Proti nemu stojí papierová abstrakcia „neskutočného všečloveka“ rodiaceho sa z „akejsi idey“, žijúceho presne podľa matematických tabuliek. Veľmi podobným spôsobom behaviorálny ekonóm Richard Thaler (nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 2017), v spore s hlavným prúdom ekonomickej vedy, pripisuje „reálnym ľuďom“ z hľadiska hrubo zjednodušujúceho modelu *homo oeconomicus* aj úplne anomálne „neočakávané chováni“ (Thaler 2017), systematicky ho mapuje (vedeckejšími metódami ako Dostojevskij), tráfame si však tvrdiť, že pritom vo všetkom podstatnom kráča v stopách Dostojevského staršej argumentácie spochybňujúcej konceptuálnu metaforu *homo oeconomicus*. Thaler sa vo výsledkoch uvažovania blíži skôr k Dostojevského konceptuálnej metafore ČLOVEK JE „PARADOXÁR“. Práve Thaler zavádza aj nami nižšie hojne využívané rozlíšenie medzi rýdzo ekonomicky uvažujúcimi jedincami – „ekonmi“ (*Econs*) a „bežnými ľuďmi“ (*Humans*). Fiktívni ekoni podľa Thaleru žijú len vo svete teórie (darí sa im najmä v učebniciach ekonómie, no môžu sa objaviť napr. aj v slovenských detských rozprávkach či v reformných deklaráciách školských politík, ako ukážeme nižšie), bežní ľudia fungujú v reálnom svete a sú podstatne kompli-

del sa však autoritatívne presadzuje najmä v rámci školských politík, nárokuje si hegemoniu, tak v rámci širšieho spoločenského interdiskurzu, ako aj v rámci špeciálneho diskurzu o školských reformách, teda i o literárnom vzdelávaní.

Svet umenia a literatúry bol vo vnútri nášho odborového literárneho-diskurzu dlhodobo chápaný „jako nezávislý a vŕci hospodárskym hodnotám protikladný. Kulturní prostor však dnes prestal být skrytým, odděleným protichůdným světem, «státem ve státě»“ (Juvin, Lipovetsky 2012, 33), táto autonómia sa dnes rýchlo stráca: „Svět velkého umění sám sebe kdysi pojímal jako oddělený svět s vlastními zákony a normami, stojící v ostrém rozporu ke světu obchodu. Dnes se stal jedním ze světadílů hyperkomerční globalizované planety“ (Juvin, Lipovetsky 2003, 36). *Homo oeconomicus* ako miláčik školských politík dnes preniká hlboko do vnútrozemia literárneho poľa, darí sa mu ako svojráznemu novému hrdinovi dokonca aj v niektorých inovatívnych angažovaných rozprávkach.

Tento nový stav vecí obrancovia autonómie umeleckého či literárneho poľa neprijímajú s nadšením, dobrým príkladom je brilantný „hovorca“ našej humanitnovednej „diskurznej polície“, rakúsky filozof Konrad Liessmann, trvajúci nekompromisne na autonómii literárneho poľa (metaforu „polície“ tu v súvislosti s jeho osobou nevkladáme s pejoratívnym cieľom, naopak, domnievame sa, že mať fungujúcu „diskurznu políciu“ v čase agresívneho prenikania cudzorodých kódov je pre literárne pole nesmierne dôležité, organizačnou súčasťou takejto „polície“ by azda malo byť aj fungujúce „literárnovedné oddelenie“). Liessmann príkro a zásadne odmieta s novými trendmi v školských politikách súvisiacu „degradáciu múz“, ktoré sú už len trpeným javom na okraji vzdelanostného diania (Liessmann 2015, 124), razantne žiada návrat literatúry do výučby, požaduje obnoviť verejné uvažovanie a diskusie o záväznom kánone európskych a mimoeurópskych diel, ktorých čítanie by sa mohlo znovu odporučiť všetkým vyšším školám (Liessmann 2015, 110).

---

kovanejší. Thaler ironicky hovorí o svojom dojme, že napr. psychológia a ekonómia hlavného prúdu dnes ako keby študovali dva úplne rozdielne živočíšne druhy, ľudia a ekonovi, my dodávame, že pracujú s rozdielnymi konceptuálnymi metaforami (napr. F. Nietzsche Dostojevského román *Zápisky z podzemia* román výstižne označil ako „skutočný dar psychológii“, sotva by však bolo možné vzťahovať tento výrok aj na neoliberalnú ekonomiu „chicagskej školy“ osnovaný dogmaticky okolo modelu ekonoma, práve s touto nesmierne vplyvnou ekonomickou školou vedie Thaler zásadné koncepčné spory).

Thaler rozdiely medzi ekonómami a bežnými ľuďmi vykladá popularizačným jazykom aj takto: „Když se podíváte na ekonomické učebnice, zjistíte, že homo oeconomicus umí myslet jako Albert Einstein, má kapacitu paměti jako IBM Big Blue a sílu vůle jako Mahátma Gándí. Vážně. Ale lidé, které my známe, takové nejsou. Opravdoví lidé mají bez kalkulačky problémy s dělením dlouhých čísel, zapomínají na narozeniny svých manželů a manželky a na Nový rok mívají kocovinu. Nejsou homo oeconomicus, jsou homo sapiens. Abychom používali co nejméně latinských slovíček, budeme od teď říkat těmto imaginárním a skutečným druhům ekoni a lidé... Na rozdíl od ekonů se lidé systematicky mylí“ (Thaler – Sunstein, 2010, 16-18).

Odmieťa principiálne požiadavku úradne preukázateľnej a merateľnej užitočnosti literárneho vzdelávania – odmieťa preto aj niektoré kompromisné pokusy skloniť sa pred ňou poukázaním na to, že aj domnelo neužitočná literatúra môže byť užitočná. Dosť kriticky vidí aj ambiciózny a nám sympatický pokus americkej filozofky Marty Nussbaumovej vrátiť literatúru do výučby (Nussbaumová 2017). Tá v miznutí humanitných, teda duchovných a múzických odborov z univerzitného obehu a v jednostrannej orientácii na ciele hospodárskej využiteľnosti vidí bytostné nebezpečie pre demokraciu, argumentuje preto užitočnosťou literárneho vzdelávania pre politickú výchovu. Tým sa však podľa „autonomistickejšie“ zmýšľajúceho Liessmanna neprípustne podrobuje práve tomu kritériu, proti ktorému by mala skôr bojovať: „Humanitní a duchovní vědy jsou... obzvlášť slabé a ohrožené tehdy, když se pokoušejí vyložit vlastní význam ve zmyslu užitečnosti a rychlé využiteľnosti“ (Liessmann 2015, 127). Cesta ku slobode síce vedie cez krásu, no krása je pre Liessmanna krásou aj preto, lebo nepotrebuje byť užitočná, krása nesie svoj zmysel sama v sebe a nemusí sa nechať vtiahnuť do hry vykazovania úžitku. Vnímanie a vytváranie krásneho má zmysel kvôli nemu samému.

Takéto a im podobné „autonomistické“ hlasy, vychádzajúce z literárneho poľa a príťahlých humanitnovedných oblastí, sa dnes angažujú i v sporoch o reformu súčasnej európskej školy, no sú prehlušované chórom „samozrejmeho“ a „jednoznačného“ ekonomizujúceho diskurzu. V našej časti Európy sú stále len slabo počuteľné, chceme ich preto zosilniť, dostať do verejných diskusií, argumentačne ich lepšie vystužiť, adaptovať či exaptovať na miestne pomery.

Čo sa týka školského literárneho vzdelávania ako možnej relevantnej témy výskumu v rámci systému literárnej vedy, vo vnútri našej literárnovednej „epistemickej komunity nepanuje jednota v tom, nakoľko je táto téma „vnútroodborovo“ dôležitá a či vôbec za literárne vzdelávanie nesieme nejakú zodpovednosť. Niektorí z nás literárne vzdelávanie radi podsúvajú literárnej didaktike, ktorá sa však orientuje predovšetkým na školu, nie na literatúru, a má predovšetkým pedagogické ambície. Tým sa od témy literárneho vzdelávania vlastne cielene výskumne dištancujú, odsúvajú ho ako periférny problém mimo hlavnej pozornosti literárnej vedy. Avšak iná vedecká frakcia v rámci literárnej vedy, ku ktorej odkazu sa hlásime, považuje literárne vzdelávanie za zložku, ktorá je z pohľadu recepcie i funkcie zásadná preto, aby sme hlbšie spoznali literatúru a jej spoločenský dosah. Literárne vzdelávanie preto zahŕňajú do rešpektovaného kánonu významných literárnovedných tém a problémov (Nünning (ed.), 2006, 856), na tomto základnom predpoklade stojí i náš príspevok.

Literatúra dnes vďaka nástupu nových médií dlhodobo stráca čitateľov, výnimku predstavujú básnici, kritici, literárni vedci (ako „majstrovskí vykladáči“ textov), no asi najpočetnejší aktéri činní v literárnom poli sú študenti a učitelia literatúry: „Americký básnik Randall Jarell asi pravdivě napsal, že „Bůh vzal básníkům čtenáře, ale dal jim studenty“ (Skovajsa, online). Masívna a v rámci sumy všetkých literárnych konaní poradne pravdepodobne aj stále

väčšia časť literárnych konaní (rozlišiteľných v rámci Schmidtovej empirickej literárnej vedy (Schmidt 2008, 2013, 2014) na literárne komunikačné akty produkcie, sprostredkovania, recepcie a ďalšieho spracovania literárnych javov) sa dnes odohráva práve na školách, kde je konfliktne formátovaná tak predstavami literárnej vedy, ako aj aktuálnymi školskými politikami. Diskurz školských politik je v mnohom protikladný tomu, čo ctíme ako samozrejmé a jednoznačné v literárnej vede, oproti samozrejším a jednoznačným pravdám nášho malého akademického školského i vedeckého sveta proti nám stojí veľmi expanzívny, na hegemoniu ašpirujúci neoliberalný diskurz o nutnosti „ekonský“ dizajnovaných školských reforiem. Ten už do veľkej miery ovládol či kolonizoval európske vzdelávacie politiky a úspešne prehlušuje všetkých svojich konkurentov. Práve ekonomizujúci neoliberalizmus (spojený s predstavou ekona ako ľudského ideálu i cieľa vzdelávania) sa v našej časti Európy etabloval ako mocný spoločenský interdiskurz určujúci podstatné transformačné procesy posledných desaťročí (Ther 2016). Pre školské inštitúcie to dnes znamená, že: „... autonómie vzdelávacích systémů je v postmoderní době čirou iluzí ... edukační systém je téměř totálně «kolonizován» politickým, a dnes zejména ekonomickým systémem“ (Štech 2007, 327), tlejúce ohniská odporu voči tomuto víťaznému kolonizačnému ťaženiu mocnej ideológie možno dnes evidovať v rámci polí viacerých humanitných vied.

Po období zvýšenej autonomizácie literárneho poľa, z ktorej sme sa viac-  
cerí aj na školách rôznych stupňov tešili najmä po roku 1989, je teda sociálny systém literatúra zvonku opäť masívne atakovaný, je či mal by byť „redizajnovaný“ na báze nového hegemoniu si nárokujeceho diskurzného poriadku. Tento nový stav vecí nás však sotva môže tešiť, najmä ak považujeme za relevantné Luhmannovo upozornenie, že autonómnosť jednotlivých subsystémov je pre fungovanie spoločnosti ako celku nesmierne dôležitá a že prienik kódu jedného systému do druhého môže mať veľmi nepríjemné, pretože neočakávané dôsledky (Luhmann 2006). Týka sa to i literárneho poľa, na ktorého správu si tu stále ešte nárokuje, a to i v širšom ponímaní, týka sa to teda i tej jeho zóny, ktorú označujeme obvykle ako „literárne vzdelávanie“ a ktorú často radi, s úľavou a možno aj trochu nezodpovedne prenechávame kolegom didaktikom, teda odborovo vlastne pedagogickým vedám. Tie však náporu nových neoliberalných diskurzných trendov a kódov takmer masovo podľahli už dávnejšie (Kaščák, Pupala 2012) a aj s väčšou ochotou ako napr. „konzervatívnejšia“ literárna veda, ktorá sa vo veci ekonského redizajnovania všetkého a každého zatiaľ drží stranou.

Niektoré dôsledky prenikania evidentne mimoliterárnych kódov z iných systémov do literárneho poľa teraz opíšeme na konkrétnom príklade slovenskej „ekonskej rozprávky“ naskicujeme konkrétnu prípadovú štúdiu zvláštneho zväzku ekonomicky „angažovaných“ literárnych konaní. V centre našej pozornosti bude konkrétna slovenská rozprávková knižka s názvom *O Pejkovi a jeho nevšedných priateľoch – príbehy o hrdinoch, ktorí si na svoje sny nasporili* (2016), nepokúsime sa však o jej „majstrovský výklad“ v textualistickom

duchu, viac ako samotný jej text či autori jednotlivých rozprávok nás bude zaujímať poriadok diskurzu, ktorý „hučí“ (nielen) v tejto knižke, a tiež niektoré interdiskurzne väzby týchto rozprávok ukazujúce k iným, neliterárnym poliam (od „majstrovského výkladu“ textu sa teda posunieme ku kritickej diskurznej analýze literárnych konaní).

V prípade „ekonskej rozprávky“ ide o náš pracovný a, priznávame, trochu aj ironický návrh názvu nového rozprávkového subžánru, nového druhu rozprávky, ktorý sme „objavili“ ako možný budúci invázny druh v teréne súčasnej slovenskej tvorby pre deti. Tento náš „objav“ nás však až tak veľmi neteší, uvedomujeme si, že sme ho vylovili v dosť mútnych vodách nie práve prvoligovej, skôr triviálnej a hrubo komerčnej literatury. Ak sa však naň pozrieme optikou školských politík, ide o výborný inovatívny krok správnym smerom, umožňujúci rozvoj práve dnes zdôrazňovaných detských kompetencií.

Slovenskú „ekonskú rozprávku“ neopíšeme ako súčasť špeciálneho literárneho diskurzu vyložiteľnú v rámci literárneho poľa v procese zaužívaného dôkladného „blízkeho čítania textu“ (takýto opis sa na ňu z viacerých dôvodov nehodí), opíšeme ju ako dôležitú a organickú súčasť mocného reintegroujúceho interdiskurzu vyžadujúcu skôr odstup, „vzdialeného čítania“ (Moretti 2014), schopnosť vyviazať sa koncepcne z úzkého chápania literatúry ako špeciálneho diskurzu. Ide totiž o rozprávku presahujúcu viacerými smermi nami obvykle priúzko vymedzované literárne pole, o rozprávku ukotvenú vo viacerých poliach, zaplavenú množstvom evidentných alúzií najmä z aktuálneho ekonomického, pedagogického či politického diskurzu. Namiesto princezníčiek či drakov sa v nej budú v dôkladne deregulovanom tržnom prostredí a vo vtipne pointovaných príbehoch pohybovať ekoni a ekoničatá, ich zvieracie alegórie, tiež hlúpi antiekoni, šmejdi, bankári, finanční poradcovia, neuveriteľne podnikavé deťúrence, zakazníci vzdelávacích služieb či múdro koučovaní unikátni nezávislí jednotlivci.

Základný rámec dizajnovania detských hrdinov použitý v skúmanej knižke poznáme už z iných diskurzov, je ním práve *homo oeconomicus*, teda podľa Thaleru ekon, podľa Mishru (Mishra 2017, 148) prospechársky meštiak ako univerzálny, v rámci interdiskurzu zvlášť obľúbený výkladový model človeka. Mishra, vracajúc sa po inšpiráciu na nedobyte územia literárneho poľa, upozorňuje na tzv. „majstrov podozrenia“, teda na literátov a učencov ktorí začali rozbiť túto pohodlnú a hlboko zjednodušujúcu predstavu tým, že ponúkali hlbší a nuansovanejší obraz ľudských potrieb a ľudskej skúsenosti (Mishra 2017, 162). Už spomínaný Dostojevskij v románe *Zápisky z podzemia* prvý vyslovil podozrenie, že racionálne myslenie ekonského strihu nie je rozhodujúcim faktorom ľudského konania, neskôr túto jeho kritiku rozvíjali a precizovali Freud, Nietzsche, Weber či Musil. Radi by sme tu doplnili Mishrov zoznam „majstrov podozrenia“ aj o skupinu nekonvenčne zmýšľajúcich pozoruhodných behaviorálnych ekonómov, R. Thaleru, a D. Kahnemana, ktorých vnímame ako potenciálnych „kolegov-sprisahancov“ vo veci obrany zmyslu literárneho vzdelávania).

Mishra upozornil na dôležitú trojkoalíciu, ktorá má s modelom ekona dlhodobý problém:

Literatúru, filozofiu i umenie moderny prece z prevážnej časti charakterizuje to, jak vytrvale zdôrazňuje, že lidské bytosti nelze redukovat jen na racionální egoizmus, soupeření a touhu vlastnit, že společnost nelze redukovat jen na smlouvu uzavřenou mezi logicky uvažujícími a autonomními jedinci a že politiku nelze redukovat jen na úkony neosobných technokratů, kteří na základě dotazníků, průzkumů, statistiky, matematických modelů a techniky vytvářejí hyperracionální plány pokroku (Mishra 2017, 148).

Novým možným členom tejto staršej koalície je dnes i behaviorálna ekonómia, prihovárame sa tu naliehavo za jej rýchle kooptovanie.

Na báze ekonskej hyperracionality dizajnovaný nový rozprávkový detský hrdina – podnikavý ekon či ekoníča, nie je pôvodnou literárnou fikciou, jeho prototyp sa zrodil inde, darí sa mu dnes už v mnohých špeciálnych diskurzoch (napr. i v súčasnom pedagogickom diskurze), z nich potom môže prenikať (ako invázny druh) i do detskej literatúry. Na Liessmannom ironizovaných „expertov na vzdelanie“ požadujúcich zborovo užšie prepojenie vzdelávania „s praxou“ môže detský ekon pôsobiť ako svieža a vítaná inovácia zatuchnutého antikvárneho, od „praxe“ odtrhnutého fiktívneho rozprávkového sveta princezničiek a drakov. Zvyšovanie „finančnej gramotnosti“ a „podnikavosti“ detí je predsa „na programe dňa“, čo pohotovo reflektuje najmä

...mainstreamový diskurzívny režim stredoeurópskej pedagogiky napojený na neoliberalne formy vedenia a technológie moci...“, ktorý „...pracuje s konceptom superdieťaťa ako potenciálneho podnikateľa“, „poznatkového pracovníka“ schopného v neskoršom živote zaujať pozíciu tzv. zlatých golierov.... Mnohí analytici raného detstva poukazujú, že v tomto obraze ide o zásadný zlom vo vnímaní raného detstva, a že dochádza k prepájaniu adultocentrického a pedocentrického diskurzu. „Ekonomizácia sociálneho“ tak siaha až k tým, ktorí boli odjakživa od sociálneho a reálneho v širšom zmysle chránení v lone rodinných a školských štruktúr (Kaščák, Pupala 2012, 181),

mocným nástrojom takejto ekonomizácie sa môže (a má) stať i novým diskurzným poriadkom kolonizované literárne vzdelávanie.

Podľa Kaščáka a Pupalu (Kaščák, Pupala 2011) sú v rámci „novej politickej racionality“ staršie diskurzné režimy o detskej prirodzenosti, ktoré boli predtým režimami „univerzálnych detí“ nahrádzané režimom „spôsobilého, kompetentného dieťaťa“, pôvodne závislé, nevinné a prirodzene sa vyvíjajúce dieťa sa má diskurzným „preznačením identity“ stať nezávislým kompetentným individuum (práve toto sa prototypovo udeje už v prvom „vlajkovom“ rozprávkovom texte nami skúmanej knižky ekonských rozprávok, z uplakaného závislého žriebäťa sa stáva „unikátny nezávislý jednorožec“, „zlatý golier“ malokarpatského gazdovského dvora).

Detský *homo oeconomicus* (v našom texte ďalej už len ekon, ekoníča, budeme tu hojne vyťažovať tento skvelý, novotou žiariaci a skutočne úderne krátky pojem z dielne už spomenutého nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu R. Thaler a s cieľom udomáčniť ho ako centrálny nástroj kritiky v úvahách o súčasnom literárnom vzdelávaní a možnej podobe školských reforiem) na seba viaže v pedagogických vedách i pedagogickej praxi veľmi vplyvný „mýtus tvůrčího génia, ktorý se ve škole s lehkostí a tvořivostí zmocňuje učiva“ (Štech 2007, 331). „Ekoni“ sa totiž dosť líšia od „bežných ľudí“ už v detstve. Liessmann o týchto fiktívnych detských bytostiach (v nami preferovanej terminológii „ekoníčatách“) ironicky konštatuje: „Dnes – vyhoceně formulováno – jako obsáhle kompetentní lidé přicházejí na svět již kojenci a jsou ihned kreativní a inovativní, jak nám chce namluvit jen povrchně k dětem přátelská pedagogika. Ve skutečnosti se děti a mladí lidé, jimž se přiznává vzdělání, jež nemají, ošizují o vzdělání, které by mohli získat“ (Liessmann 2015, 130). Európski „experti na vzdelanie“, Liessmannom veľmi nekompromisne ironizovaní, s obľubou pracujú s týmto mýtom malého tvorivého génia, sú presvedčení o tom, že novorodenci, batoláta a malé deti „...jsou báječné, rozsáhle kompetentní, mnohostranně nadané, vysoce talentované a kreativní bytosti, které jsou korumpované, lámané a ničené antikvárním systémem vzdělávání“ (Liessmann 2015, 28).

Takýto nový obraz dieťaťa v značnej miere určuje podobu európskych školských politík (špeciálny diskurz, rozvíjaný pôvodne len okolo modelu *homo oeconomicus* v rámci niektorých škôl ekonomickej vedy, kolonizuje postupne nové polia, stáva sa univerzálne platným interdiskurzom)<sup>3</sup>. Nový detský hrdina v slovenských ekonských rozprávkach skúmaného súboru kráča v ústrety práve tejto mimoliterárnej politicko-pedagogickej objednávke, je to už skutočne autonómny a motivovaný detský subjekt, alegoricky stvárnený ako unikátny, nezávislý a hrdý „jednorožec“ žijúci medzi (poľutovaniahodne) obyčajnými koňmi na malokarpatskom gazdovstve, kde aktívne utvára svoju tržne úspešnú cestu životom. Okolo prototypovej postavy dieťaťa/„jednorožca so zlatým rohom“ (pedagogický diskurz pracuje s konceptuálnou metaforou „zlatého goliera“) sa príznačne už v prvej rozprávke nášho rozprávkového súboru centruje „...kulturní oslava osobní identity opojení lidskou jedinečností...“, žiada sa „...nárast společenského respektu ke znakům osobní odlišnosti“ (Lipovetsky 2010, 81).

Pokúsime sa teraz, v rámci diskurznej analýzy ekonskej rozprávky, otestovať v „teréne“ koncepciu tzv. empirickej literárnej vedy prekračujúcu obvyklé

<sup>3</sup> *Homo oeconomicus* kódovaný prevládajúcou ekonomickou teóriou je presadzovaný s ďaleko väčšou silou a záväznosťou, než iné verzie individuálnych a kolektívnych subjektív (Stöckelová 2012, 68-76). Presadzuje sa agresívne i v základnom rámovaní a pedagogickom „manažovaní“ detstva, mal by sa preto etablovať i v literárnom vzdelávaní, ktoré treba, z pohľadu neoliberalných „expertov na vzdelanie“, pozdvihnúť (redizajnovať) na „úrovni doby“ práve tým smerom, ktorým to až nechutne ústretovo robí ekonská rozprávka.



úzke stotožnenie literatúry a literárnych textov, literatúra v ponímaní empirickej literárnej vedy totiž nie je čisto a len textový jav, literatúra je chápaná komplexnejšie ako sociálny systém konaní. Pokúsime sa preto o skicu „prípadovej štúdie“ vnútorne prepojených literárnych konaní centrovanejšieho slovenskej rozprávkovvej knižky *O Pejškovi a jeho nevšedných priateľoch – príbeh o hrdinoch, ktorí si na svoje sny nasporili*.

Literárne konanie sa môže podľa S. Schmidta odohrávať v štyroch inštitucionálne rozdielnych podobách, ktorými sú, tvorba (produkcia), sprostredkovanie (distribúcia), recepcia a následné spracovanie literárnych fenoménov. Chceme sa pohybovať práve v týchto štyroch dimenziách, preto zrod a fungovanie (ako narábanie s textom) tejto rozprávkovvej knižky budeme sledovať v širších „nadautorských“ a „nadtextových“ (ak netrváme na úzkom ponímaní literatúry ako špeciálneho diskurzu a neodmietame širšiu Linkovu predstavu literatúry ako reintegrojujúceho interdiskurzu, potom aj „nadliterárnych“) rámcach.

Pozrieme sa najprv na spleť okolností konaní súvisiacich s jej vznikom a distribúciou. Predstavíme si ich ako zrefazovanie viacerých relevantných literárnych komunikačných aktov. Vznik a zdanlivo netrzná distribúcia tejto rozprávkovvej knižky (išlo o reklamný darček pre klientov banky) boli iniciované a umožnené veľkou finančnou inštitúciou. Išlo o objednávku Slovenskej sporiteľne – významnej slovenskej banky (v našom ponímaní fungujúcej ako plnohodnotný, pozornosť si zasluhujúci literárny komunikačný aktér určujúci tému i ďalšie významné diskurzne rámce budúcich literárnych komunikačných aktov). Táto objednávka bola adresovaná konkrétnej skupine známych i menej známych podľa istých kritérií zvolených slovenských autorov rozprávok<sup>4</sup>

<sup>4</sup> Namiesto klasického vyhľadávania recenzií v odborných časopisoch sa teraz pustíme úplne iným smerom, namiesto (mlčiacich) literárnych kritikov nás budú skôr zaujímať príčinliví „marketaři“ a ich reklamné posolstvá. Zvláštnu situáciu dnešnej literatúry oddávajúcej sa „radosťam marketingu“ výstižne popisuje česká poetka Správcová takto: „Do priestoru uprázdneného kritikou sa mohutne valí reklamní nakladateľské texty plné superlatív, ktoré k orientácii a sebareflexii literatury príliš neprispívajú...“ (Správcová, 2014, 168). Venujme im teraz veľmi cielene pozornosť. Neautorizovaný reklamný text s označením *platená reklama* s názvom *Najkrajšia rozprávková kniha vznikla spojením 5 autorov* (<https://zena.atlas.sk/najkrajsia-rozpravkova-kniha-vznikla-spojenim-5-autorov/deti/spunti/855287.html>) uvádza o knižke toto: „V dnešnom svete, keď chcú mať deti naozaj všetko a rodičia im to často nedokážu odprieť, je výchova k zodpovednému narábaniu s peniazmi jednou z päťčlívých tém... každý z príbehov milou a často vtípnou formou poukazuje na to, že vedieť sa postaviť k financiám zodpovedne znamená o čosi lepší život v budúcnosti...“. Iný neautorizovaný reklamný text s názvom *Sporte deťom na rozprávkovú budúcnosť* ([https://www.slsp.sk/sk/ludia/sporenie/detska-vkladna-knizka?gclid=EAIaIaQobChMI0srIvZGM2GivtbXtCh2MXQ61EAAYASABEgLEPD\\_BwE](https://www.slsp.sk/sk/ludia/sporenie/detska-vkladna-knizka?gclid=EAIaIaQobChMI0srIvZGM2GivtbXtCh2MXQ61EAAYASABEgLEPD_BwE)) uvádza nasledovné: „...úderná päťka jedných z najlepších slovenských spisovateľov spoločne vytvorila novú rozprávkovú knihu...“, ide o „motivačný darček“, ktorý napísali „popredné slovenské spisovateľky...“. Banka ako nenápadný literárny aktér stojí decentne v pozadí, jej puncovanými hovorcami sa stávajú „najlepší slovenskí spisovatelia“, predsa však je to aj ona,

v rámci veľkej reklamnej kampane na nové finančné produkty (nešlo teda o úplne autonómnu voľbu autorských subjektov angažujúcich sa príkladne z čisto osobných či literárnych dôvodov v záležitostiach nedostatočnej finančnej gramotnosti či podnikavosti slovenských detí).

Na internetovej stránke tejto banky sa o okolnostiach vzniku knižky dozvedáme v reklamnom texte s názvom *SLSP*:

Len štvrtina rodičov sporí deťom pravidelne toto: „Prvého septembra“ (2015 – pozn. M.G.) „odštartovala Slovenská sporiteľňa kampaň na Sporenie. Zacielená je na potreby spojené so sporením na bývanie a so sporením pre deti. Použila štandardný mediálny mix (TV, outdoor, print, inzercia, kino, internet). V televízii komunikuje dvoma reklamami. Komunikačné posolstvo v spote „raketa“: **Deti majú svoje sny. Začnite im na budúcnosť sporiť už dnes, s detskou vkladnou knižkou.** Komunikačné posolstvo v spote „izba“: **Každý ma svoj sen o bývaní. Začnite sporiť u nás a zabezpečíte si hypotéku s najvýhodnejším úrokom.** Pri založení Detskej vkladnej knižky dostane klient exkluzívnu rozprávkovú knižku, ktorá vychádza v limitovanej edícii, „O Pejškovi a jeho nevšedných priateľoch“ – príbehy o hrdinoch, ktorí si na svoje sny nasporili. Napísali ju populárni autori: Tamara Heribanová, Daniel Hevier, Branislav Jobus, Michal Hvorecký, Hana Lasicová. V online prostredí komunikuje cez microsite [www.rozpravkovabuducnost.sk](http://www.rozpravkovabuducnost.sk). Deti si tam môžu pozrieť animovanú 3D rozprávku O Pejškovi a vypočuť rozprávku o Šporkovi Šamrolkovi“ ([https://www.slsp.sk/sk/ludia/sporenie/detska-vkladna-knizka?gclid=EAIaIQobChMIosrlvZGM2gIVTbXtCh2MXQ61EAAYASABEgLEPD\\_BwE](https://www.slsp.sk/sk/ludia/sporenie/detska-vkladna-knizka?gclid=EAIaIQobChMIosrlvZGM2gIVTbXtCh2MXQ61EAAYASABEgLEPD_BwE)).

Rozprávková knižka je teda pevnou súčasťou „štandardného mediálneho mixu“, vzniká na periférii literárneho poľa v dobre viditeľnom dotyku či skôr v dynamickom prekrytí či až zrážke s inými veľmi expanzívnymi špeciálnymi diskurzmi zlievajúcimi sa do mohutnejšieho interdiskurzu, ide o novým spôsobom silno angažované umenie, ktorého spoločenskú misiu nám objasní reklamný text. V ňom sa dozvedáme:

Cieľom knihy je nielen zabaviť, rozptýliť a zaujať, ale aj vzdelávať, a to najmä v oblasti financií a sporenia.... výchova k zodpovednému narábaniu s peniazmi je jednou z páľivých tém. Zvyšovanie finančnej gramotnosti patrí aj k prioritám Slovenskej sporiteľne, ktorá vznik tejto knihy podporila. Získať knižku je pritom jednoduché, stačí založiť svojim deťom vkladnú knižku v ktorejkoľvek z jej pobočiek. (<https://zena.pluska.sk/najkrajšia-rozpravkova-kniha-vznikla-spojenim-5-autorov/deti/spunti/855287.html>).

kto prisúdi knižke literárnosť. V oficiálnej tlačovej správe Slovenskej sporiteľne z 3. septembra 2015 s názvom *Rozprávková kniha od známych slovenských autorov učí deti zodpovedne narábať s peniazmi* nám objasní, že: „Spoločným motívom rozprávok v knihe *O Pejškovi a jeho nevšedných priateľoch* sú peniaze“. Vysvetlí tiež zámer banky: „«Naším dlhodobým cieľom je zvyšovať finančnú gramotnosť na Slovensku. Aj preto sme sa rozhodli podporiť vznik rozprávkovej knihy, ktorá by deti priateľským a najmä zrozumiteľným jazykom učila, ako zodpovedne narábať s peniazmi», povedal Štefan Frimmer, riaditeľ komunikácie a sponzoringu Slovenskej sporiteľne“ ([https://www.slsp.sk/content/dam/sk/slsp/www\\_slsp\\_sk/documents/archiv-aktualit/2015/03092015.pdf](https://www.slsp.sk/content/dam/sk/slsp/www_slsp_sk/documents/archiv-aktualit/2015/03092015.pdf)).

Autorky a autori (alebo, možno presnejšie, „funkcie diskurzu“ vo foucaultovskom ponímaní, teda aktéri pevne vrastení do symbolického poriadku jazyka ako vedomia spriahnuté s konkrétnymi diskurzími formáciami) nám v spolupráci s bankou v tejto knižke predstavili jednu verziu toho, ako by asi mohla vyzeráť angažovaná, užitočná, s praxou spolupracujúca, z dobového pohľadu dôležitá kompetencie rozvíjajúca literatúra v krajine ekonov. Z antikvárneho a od „praxe“ dosť odtrhnutého (teda pracovné kompetencie nerozvíjajúceho) sveta rozprávkových drakov a princezničiek<sup>5</sup> sa vďaka tejto tematicky skutočne novátorskej knižke malé potenciálne ekonícatá môžu/majú presunúť do imaginárneho spoločenstva unikátne jedinečných, obdivuhodne podnikavých hyperracionálnych, kompetencie nadobúdajúcich a rozvíjajúcich detských jednotlivcov, ktorí s viac alebo menej obdivuhodnou ľahkosťou nadobúdajú „finančnú gramotnosť“ ako podstatný parameter svojho budúceho podnikateľsky rámcovaného úspechu, všetko podstatné je v tejto verzii fiktívneho rozprávkového sveta dirigované nespochybniteľne racionálnym trhom, skoro tak ako v praxi<sup>6</sup>.

Prvá rozprávka s názvom *Jednorožec Pejko a odvážna myška* adoruje Pejkovu jedinečnosť, Pejko je „najunikátnejší koník“ (O Pejkovi 2016, 15) s hrčou na čele, ktorý sa však nemôže osobnostne rozvíjať kvôli antikvárnym disciplinujúcim prístupom hlúpeho gazdu Dezidera Frfloša. Až neskôr sa v rámci preznačenia identity redefinuje ako unikátny jednorožec. Následne majitelia svetových cirkusov (ktorí sa v rozprávke odkiaľsi zjavia, predpokladáme, že pravdepodobne vďaka premyslenému marketingu...) musia platiť, ak si ho chcú „odfotiť“, peniaze však nie sú mňané „len tak halabala“ (O Pejkovi 2016, 15), ale vložené do sporiteľne (pravdepodobne do Slovenskej sporiteľne, no autorka toto miesto nedourčenosti nemôže takto necitlivo konkretizovať, pretože ako spisovateľka podlieha aj niektorým pravidlám literárneho poľa). Gazda si vďaka svojmu úspešnému jednorožcovi „osedlal globalizáciu“, nielen sporí, ale aj investuje do gazdovstva (v závere tiež trochu „preznačí“ svoju identitu, sebakriticky uznáva, že bol naozaj hlúpy). V príbehu sa rozvíja i ďalšia obľúbená téma transformačných neoliberalných diskurzov – téma prekvapkávania, presakovania bohatstva smerom nadol (tá je vystavaná na konceptuálnej metafore bohatstvo je tekutina, ktorá prirodzene tečie/presakuje nadol,

<sup>5</sup> Držať deti, násilne a spiatočnícky, len v tomto svete staršieho slovenského a svetového rozprávkového kánonu by znamenalo, že budú aj naďalej „korumpované, lámané a ničené antikvárnym systémom vzdelávania“.

<sup>6</sup> Je skutočne možné a najmä žiaduce zaradiť literárne vzdelávanie takýmto prostoduchým spôsobom do jedného šíku s inými na prax orientovanými predmetmi? Na to, aby sa aj ono mohlo rýchlo a s ľahkosťou transformovať na disciplinovaného subdodávateľa nahrubo opracovaného ľudského materiálu pre potreby súkromných firiem a bánk, je však stále príliš úzko spojené s verejnou a neziskovou sférou, s reprodukciou národnej kultúry a kritického občianstva.

v inej obľúbenej verzii zas stúpajúci prílív dvíha všetky lode<sup>7</sup>. Vďaka jednorozcovi získané bohatstvo presakuje nadol jedna radosť, lode stúpajú, ostatným koňom v stajni je zakúpená mrkva, ba i nové kefy.

Namotivovaný jednorozec Pejko po koučovaní myškou (expertkou na manažovanie konských zdrojov) začne zarábať zásadne inak a podstatne viac ako ostatné priemerné kone (ich história, životné skúsenosti, nádeje a sny sa do rozprávkového príbehu nezmestia ani v náznaku, obyčajné kone bez zlatých rohov tvoria len akési poľutovaniahodné pozadie, kulisu jednorozcovho úspechu, alegorický svet gazdovstva je, zdá sa, skôr svetom pre privilegovaných)<sup>8</sup>. Z jednorozca Pejka sa stáva skutočný „motor“ prosperity v príbehu o gazdovstve v Malých Karpatoch. Gazdovstvo sa vďaka nemu úspešne modernizuje,

<sup>7</sup> K mýtiskej povahe tejto chlácholivej predstavy a k jej šíriteľom viac a podrobnejšie Bauman Zygmunt: *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* Cambridge (UK) 2013.

<sup>8</sup> Ak by sme chceli spoznať príbehy „obyčajných karpatských koní“, teda reálnych detských subjektov napr. aj z nepriviligovaného prostredia (Slovenska B), odporúčam zásadnú sociologickú štúdiu s charakteristickým názvom prezentujúcim jednoznačne aj hlavné zistenie: Kusá Zuzana: *Škola nie je pre všetkých* (2017). Jej autorka chce prispieť k objasneniu príčin, pre ktoré je Slovensko krajinou s najsilnejším vplyvom socioekonomického postavenia rodičov na školský úspech detí a len málo škôl je inkluzívnou inštitúciou vítajúcou a podporujúcou každé dieťa (ide najmä o deti patriace k viditeľným menšinám či deti so špeciálnymi vzdelávacími potrebami). Sociologička Kusá pozná prostredie „karpatských gazdovstiev“ podstatne komplexnejšie, nepíše preto o ňom rozprávky.

Autorka rozprávky o Pejkovi nám sama poskytne cennú interpretačnú oporu pri hľadaní odpovede na prípadnú otázku, aký typ jednorozca ju zaujíma predovšetkým, koho a prečo chce svojou rozprávkou osloviť (citujeme z komentovaného rozhovoru s autorkou publikovaného v reklamnom texte s názvom *Tamara prežíva svoje najkrajšie obdobie. Aktívne* ([https://www.modrykonik.sk/blog/pr\\_clanok/article/tamara-simoncikova-heribanova-preziva-sv-gqgogf/](https://www.modrykonik.sk/blog/pr_clanok/article/tamara-simoncikova-heribanova-preziva-sv-gqgogf/)). Tu autorka vysvetľuje: „Je to rozprávka o jednorozcovi Pejkovi, ktorý sa bál vlastnej jedinečnosti. Je to aj príbeh mnohých detí, ktoré sa hanbia za svoju inakosť“, predstavuje autorka svoju titulnú rozprávkou, „talent sa v dnešnom svete často podceňuje, výnimočnosť alebo rozdielnosť dieťaťa sa často stretávajú s nepochopením. Outsiderstvo a vyčlenenie z kolektívu zažíval aj rozprávkový jednorozec“. **Autorka zároveň dodáva, že v rozprávke má každý problém svoje riešenie a aj prostredníctvom nej sa snaží poukázať na to, že by to tak mohlo platiť tiež v reálnom živote, ak by sme si my a naše deti viac verili**“. Takže Slovensko B, trochu viac si ver, „prílív“ sa blíži, posolstvá spisovateľky a sociologičky sa však dosť líšia. V ďalšej časti reklamného textu sa o knižke (a názoroch autorky na detské sporenie) tiež dozvedáme všeličo podstatné, knižka: „...vznikla exkluzívnym spojením budúcej mamičky Tamary Šimončíkovej Heribanovej, mamičky Hany Lasicovej a otcov Michala Hvoreckého, Branislava Jobusa a Daniela Heviera. Kniha O Pejkovi a o jeho nevšedných priateľoch nielenže rozpráva príbehy a zabáva, ale aj vychováva a je rodičom nápomocná vo vzdelávaní detí vo veľmi dôležitej oblasti – v oblasti financií. «Je všeobecne známe, že najlepšia rada ohľadom sporenia je začať sporiť čo najskôr. V tomto sa určite oplatí investovať energiu do finančnej osvety detí, ktoré si neskôr uvedomia hodnotu svojich úspor a budú s nimi vedieť zodpovednejšie narábať», myslí si autorka...”

prechádza (neoliberálnymi) reformami, jeho ťažiskové ekonomické aktivity sa posúvajú od roľníčenia k youtubersky tónovanému, globálne konkurencieschopnému kreatívnemu priemyslu. Unikátny jednorozec Pejko (najprv len uplakáný koník s hrčou na čele súci podľa gazdu Dezidera Frffoša len do „prihorenej fašírky“) má, potom ako začne (vďaka odvážnej myške) veriť v samého seba, odrazu kompetencie, ktoré si prajú personálni šéfovia veľkých globálne operujúcich svetových cirkusov a ktoré spočiatku nevedelo oceniť obmedzené a úzkoprse provinčné domáce prostredie gazdovstva „na konci Malých Karpát“, tradične dimenzované skôr na málo výnosný chov obyčajných koní, nezvládajúce preto unikátnych jednorozcov vyžadujúcich špeciálne manažérske motivačné prístupy.

Hlúpy (malo)karpatský gazda Dezider Frffoš je postava charakteristická skôr pre málo efektívne formy starších disciplinujúcich spoločností, nevie bez cudzej intervencie Pejkovu jedinečnosť patrične ani oceniť a ani ju hospodársky využiť, okrikuje a ponizuje „Pejiska“, v slabej chvíli mu dokonca chce, spolu s gazdinou, odpíliť zlatý roh, vyhráža sa mu však i zomletím do fašírky (krajne neefektívny spôsob využitia „konského zdroja“).

Z externého prostredia mimo malokarpatského gazdovstva však prichádza malá a nenápadná, no odvážna a vplyvná myška (vyznačujúca sa manažérskymi kvalitami oceňovanými vo vyspelých kontrolných spoločnostiach – určuje napr. v myšacom svete módne trendy, je teda zbehlá v sebaaprezenačných aktivitách, je schopná dokonca urobiť aj zo svojho osobnostného deficitu – odseknutého chvostíka – predajnú unikátnu a závideniahodnú prednosť, práve takýto typ vedenia gazdovstvo potrebuje). Práve ona „koučuje“ Pejka, neokrikuje ho, ale motivuje k tomu, aby preznačil svoju identitu a stal z uplakaného a závislého koňa s rohom na čele hrdým nezávislým jednorozcom.

Pejko (pôvodne „škaredé káčatko“ malokarpatského gazdovského dvora, intertextové odkazy k známej Andersenovej rozprávke sú zrejmé), ktorý pod tlakom brutálne disciplinujúceho prostredia najprv znižoval na minimum svoje osobné aspirácie (v pedagogickom žargóne sa tomu hovorí Golem efekt), náhle redefinuje v procese koučovania vlastný status, a to vďaka čistej sile pozitívneho myslenia (takej nedoceňovanej, ktovieprečo, v prostredí zaostalých (malo)karpatských gazdovstiev)<sup>9</sup>. Odrazu sa stáva „niekým, kto má na viac“, myška

---

<sup>9</sup> Interdiskurzne väzby a širšiu interdiskurznu platnosť symboliky Malých Karpát (Slovensko B) ako zaostalého vidieka pozorovaného z Bratislavy (Slovensko A) nám pomôže osvetliť trochu drsnejšia a otvorene cynická ukrajinská analógia: „V Kyjeve se mezi byznysovou elitou, která se učila anglicky, používá pro Karpaty přesmyčka „Crapathians“ (volně přeloženo „Sralpaty“). Jediným východiskem z chudoby na venkově je migrace za prací – buď do města, nebo rovnou do zahraničí“ (Ther 2016, 135). Autorka rozprávky, ktorej oslnivý vlastný životopis na Wikipédii ([https://sk.wikipedia.org/wiki/Tamara\\_Heribanov%C3%A1](https://sk.wikipedia.org/wiki/Tamara_Heribanov%C3%A1)) naznačuje, že nemá od tohto typu elít príliš ďaleko, je však väčšia optimistka a harmonizátorka, z Bratislavy síce dovidí len po „okraj Malých Karpát“, cez ekonskú rozprávku nám

ako pedagogicky obdivuhodne podkutá expertka na vzdelanie cielene a účinne redefinuje tápajúci detský subjekt bezhraničnou silou pozitívneho myslenia, pretvára „Golem efekt“ na „Pygmalion efekt“, teda na stav, kedy pozitívne očakávania vedú k pozitívnemu výsledku.

Ako skúsená, moderne zmýšľajúca manažérka/koučka z éry vyspelých kontrolných spoločností presadzuje myška u Pejka skôr kontrolu zvnútra, tá je účinnejšia a má niekedy trvalejšie výsledky ako brutálne disciplinujúce pôsobenie. Takéto „preznačenie identity“ funguje ako mocný manažérsky (i pedagogický) nástroj (Štech 2013, 43), z Pejka sa stáva „motivovaný“ prototypový ekon/jednorožec veriaci v samého seba a svoje bezhraničné možnosti. Stáva sa tým z neho flexibilný, upotrebitelný a ovplyvniteľný „podnikavý subjekt“, teda skutočne optimálna pracovná sila neoliberalného pracovného trhu.

Pejkov príbeh nečítame ako prototypový príbeh emancipácie subjektu (ktorý by sme mohli bez výčitiek vziať a zaradiť k iným prevereným a kanonizovaným príbehom emancipácie, ktorých je v slovenskej i svetovej literatúre našťastie hojne), upozorňujeme na skrytú až neviditeľnú psychologickú moc „myšky“ nad detským subjektom, neúčinný a kontraproduktívny „frflošský“ disciplinačný rámec sa síce vďaka nej mení na liberalizovaný rámec kontrolný (Lorenzová 2015), od starších striktných disciplinačných pedagogík sa posúvame k vychyteným personalizovaným, individualizovaným pedagogikám, o ktorých sa dnes s nadšením rozpisujú proreformné školské deklarácie. Moc systému nad jednotlivcom však neklesá, skôr narastá. „Po autoritatívni a mechanické drezuře“ paradigmaticky realizovanej gazdom Frflošom prechádza Pejko/detský subjekt cez nový spôsob socializácie typický pre nástup kontrolných spoločností, „po rozkazujícím řízení přichází volitelné programování na objednávku“ (Lipovetsky 2008, 10). Tvrdá a málo účinná vláda gazdov Frflošov na malokarpatskom gazdovstve končí, „mäkká“ vláda nenápadných a priateľských myšiek-manažérok prichádza. V krátkosti a kondenzovane: „Moc je stále pronikavější, laskavější a neviditelnější“ (Lipovetsky 2008, 20); malá myška je zvlášť vhodným symbolom presne takejto štátnej moci, symbolom „malého štátu“, ktorý už príkladne sprivatizoval všetko, čo mohol a mal.

Reforma robí hotové transformačné zázraky prostredníctvom jednoduchého preznačenia identity subjektu, takéto preznačenia sú podľa Foucaulta dôležitou mocenskou technikou, formou moci:

Tato forma moci se uplatňuje v každodenním životě, který jednotlivce kategorizuje, označuje jej jeho vlastní individuálností, svazuje ho s jeho vlastní identitou, vnutí mu zákon pravdy, který musí identifikovat a který musí ostatní rozpoznat v něm. Je to forma moci, která z jednotlivce činí subjekt. Existují dva významy slova „subjekt“: být podřízený někomu jinému skrze kontrolu a závislost, a být svázán se svou

---

však forsíruje optimistickejší trochu až rozprávkový variant pohľadu na bezhraničné transformačné možnosti (malo)karpatských gazdovstiev.

vlastní identitou prostřednictvím svědomí nebo sebezpoznaní. Oba významy jsou formou moci, která dobývá a podřizuje si (Foucault 1996, 202).

Pejko vďaka takémuto voliteľnému programovaniu na objednávku uverí, že sa môže stať „Bilom Gatesom“<sup>10</sup> malokarpatského gazdovstva, a teda sa ním, v procese nutných reforiem ako prostoducho rozprávkového „čarovania“ s identitou subjektu, aj stane.

V príbehu je to myška, ktorá disponuje symbolickou mocou (symbolickým násilím) definovateľnou ako „schopnosť vštepovať kategórie a prisudzovať identity zejména prostřednictvím školského systému a práva. Má tedy moc nad pravdivostí světa“ (Wacquant, online). V reálnom svete si túto moc monopolizuje štát ako „centrálna banka symbolického kapitálu“ (Wacquant, online; príznačné je napr. plošné „preznačenie identity“ detského subjektu v najnovších slovenských školských reformných deklaráciách, ktoré avizujú, že „konfekčné“ vzdelávanie končí, ideme sa v školách preorientovať na výchovu/chov „jednorozcov“).

Pri porovnávaní starších disciplinujúcich a nových, kontrolných režimov moci G. Deleuze (Deleuze 1992) odmieta práve také zjednodušujúce čierno-biele schémy, aké nám forsíruje ekonská rozprávka. Podľa neho nie je dôvod pýtať sa, ktorý režim moci je prísnejší alebo viac tolerantný, pretože v každom z nich sa stretáva oslobodzovanie a podrobovanie. Aj keď kontrolné spoločnosti radi bombasticky oznamujú nové svobody, môžu sa podieľať aj na takých mechanizmoch kontroly, ktoré môžu súperiť s najprísnejším uzavretím typickým pre staršie brutálne disciplinujúce spoločnosti (disciplinujúca väznica, kasáreň/kontrolný elektronický „obojok“ či jeho „zamatové“ užívateľsky prívetivé verzie, napr. Facebook).

V ďalšej ekonskej rozprávke (*Matildin poklad storočia*) ekonka Matilda, z hľadiska finančnej gramotnosti trochu predčasne zrelá, dostáva každý mesiac 15 eur od dedka Vladka, neodkladá ich však „do ponožky, pod vankúš, ale do sporiteľne“ (O Pejкови 2016, 21) nemíňa ich na sladkosti, šetrí si, a to „už od piatich rokov“ (O Pejкови 2016, 21), aby mohla neskôr realizovať „zaujímavé a odvážne nápady“ vyžadujúce si „kopec peňazí“. Trúfame si prognózovať, že obľúbeným čítaním ekonky Matildy vo vyššom, dospelom veku sa stanú tie populárne manažérske projektové príručky, v ktorých hučí „mienkotvorný projektový diskurz“, v ktorých sa „vykresľuje obraz neutíchajúceho entuziazmu a projektovej angažovanosti, podnecovanie vnútornej motivácie k projektovej práci a k štartovaniu nových a nových projektov“ (Kaščák, Pupala 2012, 32).

V ďalšej ekonskej rozprávke *O troch šporovlivých* hlavné vnútroliterárne intertextové väzby odkazujú na slovenskú ľudovú rozprávku *Sol' nad*

---

<sup>10</sup> „Společnosti založené na podnikatelských fantaziích živí iluze, že každý může být ... Billem Gatesem, a to bez ohledu na to, že reálná pravděpodobnost tohto snu se od 70. let dramaticky snížila...“, živia i názor, že „cesta na vrchol je otevřená pro každého, kdo je ochoten pilně pracovat bez ohledu na svůj rodinný, etnický či sociální původ – pokud neuspějete, zavinili jste si to jen vy sami“ (Fisher 2010, 52-53).

zlato, iné zase dosť výrazne na Balzacovho *Otca Goriot*a, menej nápadné interdiskurzívne väzby však siahajú oveľa ďalej za hranice literárneho poľa, príbeh ukázkovo „reintegruje“ aj viacero neliterárnych špeciálnych diskurzov. O rodičoch troch dcér sa dozvedáme toto: „Oco a mama celý život pracovali a žili skromne“ (O Pejkovi 2016, 24). Mali tri dcéry, z ktorých však len jedna, najmladšia Katka, bola racionálna ekonka, ostatné dve, teda Zlata Zlatokopka, a Nadežda sa skromným, pracovitým, až protestantsky asketickým rodičom vôbec nevydarili, a to najmä z hľadiska vysokých nárokov kladených dnes už od raného detstva na „ľudské zdroje“ a ich finančnú gramotnosť.

Zlata Zlatokopka celé dni nakupovala, „vláčila sa po hypermarketoch od svitu do mrku“ a vracala sa domov „úplne hotová“. Nadežda (hovoriace meno odkazuje zároveň k naivnej nádeji i k socialistickej mentalite takmer sovietskeho strihu spoliehajúcej sa príliš na sociálny štát) bola zase špecialistkou na zadlžovanie, dlhov mala toľko, že splácala viac, ako každý mesiac zarobila. Iba prototypová ekonka Katka, v oblasti spotreby príkladne „protestantsky asketická“, sa skromne tešila z vkladnej knižky, na ktorú jej rodičia svedomito odkladali desať percent z každého platu.

Ani Katkini rodičia sa však neprejavili len ako hyperracionálni, vzorovo sporiví ekoni, boli to vo viacerých podstatných parametroch skôr „bežní ľudia“ riadiaci sa aj emóciami (nám možno dôverne známi ako tragické rodičovské typy z kánonu literárnych diel napísaných ešte v „predekonskej“ fáze dejín slovenskej i svetovej literatúry...). Boli to ľudia goriotovského typu slepo milujúci svoje tri kompetenciami nerovnako obdarené dcéry. Svoje úspory a byt preto darovali veľmi neprezieravo a neekonsky Zlatokopke a Nadežde, tie následne umiestnili svojich rodičov do „najlacnejšieho starobinca“ (O Pejkovi 2016, 27) a darovaný majetok vzápätí veľmi rýchlo a nekompetentne prehajdákali.

Zlata aj naďalej bláznivo veľa nakupovala, byt po rodičoch jej preto zobrali, ako sa dozvedáme: „Vlastnou vinou prišla o všetko“ (O Pejkovi 2016, 29), zadlženej Nadežde, žijúcej si vysoko nad pomery, „všetky účty zmrazil“ (O Pejkovi 2016, 29), obidve nepodarené sestry sú príkladne potrestané, končia v „najlacnejšom starobinci“, teda presne tam, kde predtým umiestnili svojich rodičov. V kontraste s nimi si finančne gramotná ekonka Katka „osedlá globalizáciu“ tak, že sa vyberie za rodičmi nasporené peniaze z (detskej?) vkladnej knižky „do ďalekej krajiny na skusy“. O jej úspechoch v zahraničí sa dozvedáme: „Za tri roky tam dobrú vysokú školu vychodila, diplom získala, zmysluplnú a dobre platenú prácu a napokon aj manžela-modela si našla“ (O Pejkovi 2016, 29). Skutočne dobré vysoké školy sú teda asi len v ďalekých krajinách, z ekonského hľadiska sú najlepšou voľbou najmä trojročné bakalárske štúdiá (to asi len „bežní ľudia“ – napr. reálni slovenskí vysokoškôlnici – sa nerozumne driapu aj na vyšší, magisterský stupeň, dokonca niektorí zostávajú aj doma na Slovensku...).

Katka teda patrí medzi tých detských či dospievajúcich ekonov, ktorí dokážu (na rozdiel od reálnej slovenskej mlade) dobre „nakúpiť“ aj na vzdelávacom trhu. Po získaní titulu bakalár „v ďalekej krajine“ sa však trochu



prekvapivo prejaví ako patriotka (ekoni to totiž s patriotizmom nezvyknú preháňať, ak máme veriť Thalerovi, nemajú emócie, vášne, ani priateľov, sú to „chladnokrvní optimalizátori“ (Thaler 2017, 20)). Vracia sa preto domov, na Slovensko, lebo sa jej tu páči a chce „pomôcť svojej krajine“, dodávame, že jej krajina vysiela, zámerne i nechtiac, stále viac svojich mladých „bežných ľudí“ do sveta na skusy a potom ich, už ako hotových ekonov, naliehavo a dosť neúspešne zvoláva domov. Katkina krajina totiž túži patriť medzi úspešných „globálnych hráčov“, musí sa reformovať a stať krajinou ekonov, nemôže ostať krajinou hlúpych (malo)karpatských gazdov, preto načim reformovať aj literárne vzdelávanie.

Katka ako prototyp modernej podnikateľskej matky, investujúcej prostredníctvom nepochybne spoľahlivého finančného ústavu do budúcnosti svojich detí, svojim trom dcéram neodkladne, teda „hneď po narodení“ zriaďuje vkladné knižky pre deti (máme viaceré dôvody nazdávať sa, že práve v Slovenskej sporiteľni, no tu už zase ironicky a trochu zlomyseľne dourčujeme niečo, čo by autor rozprávky až tak zreteľne z istých dôvodov dourčiť nemohol). Katka to robí preto, aby mali na „štart do života“ (O Pejškovi 2016, 29).

Trochu neekonsky, no skôr v súlade s harmonizujúcimi žánrovými zákonmi rozprávky sa Katka prejaví azda iba tým, že v závere príbehu prichýli do svojho „veľkého domu“ dokonca aj sestry – „daromnice“. Tie, ako sa dozvedáme, disciplinujúci pobyt v najlacnejšom starobinci „celkom zmenil, naučili sa tvrdo pracovať a skromne žiť“ (O Pejškovi 2016, 29), dodávame teda, že rozprávkový „najchudobnejší starobinec“ sa asi trochu podobal aj na pracovný či resocializačný tábor. Sestry teda nekončia v starobinci, zákony rozprávky ako žánru sú milosrdné. Nakoniec sa všetko na dobré obráti, aj „daromnice“ sú normalizované, máme dokonca podozrenie, že sa možno aj z nich stávajú ekonky, chýbajúce kompetencie získajú takpovediac na „druhý termín“, stanú sa konečne spôsobilými obstať pred permanentným ekonomickým tribunálom.

Vzorovo podnikavý subjekt je aj malý ekon Šporko v ďalšej rozprávke, po počiatočnom ešte neekonskom tápaní (šetrí si na hodinky s vodotryskom) a postupnej osobnej „tranzícií“ sám zakladá banku pretože chce a teda aj môže (O Pejškovi 2016, 58). Voči zadávateľovi (Slovenskej sporiteľni) sa veľmi ústretovo aj v ďalších textoch tematizuje najprv prehnaná a neskôr vylicená nedôvera voči finančným ústavom (O Pejškovi 2016, 66), ironizujú sa väčšinou starší neekoni ako varianty hlúpych malokarpatských gazdov a gazdín, „vankúšovi“ či „ponožkovi“ sporitelia zaryto nedôverujúci finančnému sektoru, v textoch sa mihnú aj nebezpeční šmejdi ako samozrejmä (asi žiaduca) súčasť úplne deregulovaného sveta, niektorých „bežných ľudí“ v ich predekonskej fáze trápia desivé sny o zlých investíciách nekonzultovaných predtým s finančnými poradcami, no finanční poradcovia sa neskôr pohotovo zjavia...

Táto prípadová štúdia zväzku literárnych konaní (teda „narábaní“ s textom rozprávkovej knižky) mapuje z istého uhla pohľadu skutočne „vzorovú“ spoluprácu skupiny literátov a literátok s praxou, v tomto prípade s mocnou a bohatou finančnou inštitúciou, ktorej z viacerých dôvodov leží na

srđci finančná gramotnosť slovenských dietok ako potenciálnych zákazníkov. Finančná (ne)gramotnosť (neekonov) ako vážna téma a problém školskej praxe, začína trápiť aj Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Ministerstvo najprv príznačným spôsobom slovenským učiteľom odporučí dbať o rozvíjanie „finančnej gramotnosti“<sup>11</sup>, aby ich vzápätí priamo odkázalo na nadnárodnú súkromnú korporáciu Junior Achievement<sup>12</sup>, ktorá nepripravené štátne vzdelávacie inštitúcie rada a pohotovo zasupluje, príslušné vzdelávanie rada zabezpečí vo svojej réžii, pričom odsaje časť verejných zdrojov alokovaných pôvodne pre školstvo. Zdá sa nám už dobovo príznačné, že Ministerstvo školstva najprv vytvorí potrebu rozvoja príslušných kompetencií a súčasne celú vec „outsourcuje“ globálnej nevládnej vzdelávacej organizácii, slovenských učiteľov odkáže na ďalšie vzdelávanie poskytované súkromnou korporáciou, teda vlastne „prihrá“ (z nejasných a nevysvetlených dôvodov) klientelu súkromnej firme. JA Slovensko sa na svojej oficiálnej stránke pýši tým, že jej: „Výbor externých poradcov tvoria aj štátni tajomníci Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstva hospodárstva SR a Ministerstva zahraničných vecí SR.“ Ďalej sa tu uvádza, že ponúkané produkty boli ušité presne na mieru slovenským školám: „Finančnú gramotnosť žiakov zvyšujeme vďaka programom Viac ako peniaze a JA A PENIAZE, ktoré sú vytvorené v súlade s Národným štandardom finančnej gramotnosti“<sup>13</sup>. Dá sa však vylúčiť, či to nie je presne naopak, teda skôr tak, že ministerský dokument *Národný štandard finančnej gramotnosti* bol dodatočne „ušitý“ podľa šablóny už hotových globálne používaných vzdelávacích programov? To je však už skôr otázka pre investigatívneho novinára.

Vráťme sa však po tomto exkurze do dosť temných zákutí školských politík evidentne úzko prepojených so súkromnou sférou k hlavnej téme. V ekonomických rozprávkach hučí (v dobre počuteľných ozvenách, alúziách, alegóriách, metaforách, príkladoch, ilustračných modeloch, v istým spôsobom orientovaných témach, myšlienkových klišé, porovnaníach, analógiách, v používanej topike) reintegroujúci (nápadne „všežravý“) intediskurz, ktorého obrazová kultúra (v terminológii J. Linka „synchrónny systém kolektívnych symbolov“ – „Sysyroll“, Synchrones System von Kollektivsymbolen) čerpá z oveľa rozsiah-

<sup>11</sup> Dokument PEDAGOGICKO-ORGANIZAČNÉ POKYNY na školský rok 2017/2018 uvádza toto: „Školám sa odporúča realizovať projekt Viac ako peniaze na podporu finančnej gramotnosti s možnosťou získať konzultanta z praxe [www.viacakopeniaze.sk](http://www.viacakopeniaze.sk) a ďalšie projekty a aktivity, o ktorých možno získať informácie na [www.fininfo.sk](http://www.fininfo.sk). ...Základné školy môžu rozvíjať správne hodnoty a návyky v oblasti finančnej gramotnosti žiakov na prvom stupni realizáciou vzdelávacieho programu JA A PENIAZE – [www.jaslovensko.sk/jaopeniaze](http://www.jaslovensko.sk/jaopeniaze)“ (s. 29).

<sup>12</sup> Junior Achievement USA, viac na: <https://www.juniorachievement.org/web/ja-usa/home>; Junior Achievement (JA) Slovensko, viac na: <http://www.jaslovensko.sk/showdoc.do?docid=1927>.

<sup>13</sup> Aktualizovaná verzia *Národného štandardu finančnej gramotnosti* je dostupná na: <https://www.minedu.sk/narodny-standard-financnej-gramotnosti/>

lejšieho archívu obrazov, než aký by autorom bola schopná poskytnúť len úzko vymedzovaná literárna tradícia (autonómne literárne pole).

Domnievame sa, že táto nápadná „všežravosť“ ekonskej rozprávky, jej presah mimo literárneho poľa, sa dá uchopiť kritickou analýzou interdiskurzu a najmä identifikáciou takých diskurznych praktík, ktorými je detský subjekt umiestňovaný do určitých sociálnych pozícií (napr. evidentná „ekonizácia“ dieťaťa). Metodologickou voľbou kritickej diskurznej analýzy sa vedome odkláňame od zaužívaného hermeneutického konceptu imanentnej interpretácie literárneho diela, skôr ako o text rozprávok a o jeho „majstrovský výklad“ nám tu ide o „narábania s textom“, skôr ako o literatúru nám ide o „presahovanie literatúry“, teda napr. o sledovanie interdiskurznych väzieb odkazujúcich k iným špeciálnym diskurzom, ktorých obraznosť sa v plnom rozsahu reinte-grovala aj do vnútra tohto typu rozprávky.

Skvelým spôsobom analyzoval transformačný stredoeurópsky (inter)diskurz posledných desaťročí rakúsky historik Philip Ther, určujúcim elementom utvárajúcim jeho podobu bola podľa Thera chicagská ekonomická škola a jej obraz sveta. Medzi základné predpoklady chicagskej školy patrila viera v efektívnosť trhov a v racionalitu ich účastníkov. „Svá dogmata ukotvila ve Washingtonském konsenzu z roku 1989, na kterém se podílely Světová banka, MMF, Ministerstvo financí USA a vysocí představitelé amerického kongresu“ (Ther 2016, 20), ten obsahoval desať prikázaní, „...v popředí se nacházela trojice liberalizace, deregulace a privatizace... prvním prvkem dohody byla jakási krizová intervence, tedy ekonomická stabilizace zemí s vysokou inflací a vysokými dluhy prostřednictvím striktní politiky úspor, res. austerity“ (Ther 2016, 25).

Trochu estetizovaný „hukot“ práve tohto „diskurzu austerity“, žánrovo dizajnovaný ako rozprávka, preniká (ako darček starostlivej banky) do súkromia rodín, detských izieb, možno v budúcnosti aj do školských tried (ak „experti na vzdelanie“ objavia potenciál „ekonskej rozprávky“, zatiaľ sú však, zdá sa, spoľahnutí na globálnu vzdelávaciu organizáciu JA). Ilustratívne príbehy o krízovej intervencii prostredníctvom striktnej politiky úspor tu idú až po úroveň jednotlivca, ekon v nich vífazi, „osedlá si globalizáciu“, neekoni sú stre-staní, prípadne normalizovaní.

Vráťme sa však na rádovo vyššiu úroveň, na úroveň štátov, teda k pôvodnému zdroju používanej kolektívnej symboliky. Isto si všetci dobre spomíname na žurnalistický interdiskurz tematizujúci v posledných rokoch problémový juh Európy ako spiatočnícky, chudobný, no najmä neochotný k reformám (z neoliberálneho pohľadu je podľa Thera zvlášť zničujúci ortieľ hlavne táto neochota k reformám). „Hospodářské problémy středomorských států EU a jejich vnímání zatížené předsudky byly vyjádřeny ve zkratce «PIGS», kterou mezinárodní investoři a ratingové agentury v roce 2010 označili Portugalsko, Itálii, Řecko a Španělsko“ (Ther 2016, 248). „Nezávisle na rozdílech se všechny PIGS náhle ocitly v jenom a témž sémantickém chlívku“ (Ther 2016, 249). Ther upozorňuje na nosnú rolu globálnych hopodárskych aktérov pri kreovaní tohto nového „sémantického chlievika“. Práve oni túto veľavravnú

skratku pustili do obehu, s rovnakými antihrdinami, s rovnakými PIGS v miniaturizovanej podobe pracuje ekonská rozprávka, do kategórie „pigs“ celkom zreteľne patria napr. i naše dve rozprávkové antihrdinky, nákupná maniačka Zlatka Zlatokopka a zadĺžená (nádejajúca sa, na chradnúci „sociálny štát“ spoľahnutá) Nadežda. Aj v ekonskej rozprávke sa od týchto antihrdiniek požaduje rovnaké prispôsobenie ako od kandidátskych krajín pre vstup do EU v 90. rokoch či neskôr od krajín Juhu. „Mají hospodařit racionálněji, více spořit a v podstatě se přizpůsobit protestantské etice“ (Ther 2016, 249), reformami tohto typu v malom musia „daromnice“ prejsť v „najchudobnejšom starobinci“, aby mohli byť znovuprijaté ekonkou Katkou v jej „veľkom dome“<sup>14</sup>.

Na celej veci je zvlášť zaujímavé to, že autori ekonských rozprávok, mezinárodní investori či ratingové agentúry, ministerskí úradníci i globálne pôsobiace organizácie podnikateľského vzdelávania čerpajú zo spoločného archívu kolektívnych symbolov, z rovnakej „komory so zásobami“, používajúc rovnakú či podobnú topiku, teda ustálené kliše a myšlienkové či výrazové schémy. Historickú dynamiku literárnej topiky v antike a v stredoveku začal ako prvý systematicky skúmať Curtius, položil si pritom zaujímavú otázku: „...není trochu pošetilé chtít... probudit zájem o topiku, o onu topiku, již i „literární vědec“ zná jen podle jména, neboť se cílevědomě vyhýbá suterénům – a také základům! evropské literatury?“ (Curtius 1998, 91). Keďže sme sa cielene vybrali práve do takéhoto „suterénu“, v ktorom je uskladnená topika ekonskej rozprávky, a v rámci návštevy sme si bližšie všimli i jej základy, môžeme skonštatovať, že sú rovnaké, ako suterén a základy manažérskych príručiek či neoliberalných vzdelávacích deklarácií.

Príbeh ekonskej rozprávky nám ukazuje, že literatúra nie je nutne a vždy len okrajovou, čisto ozdobnou súčasťou kultúry; literatúra chápaná ako sociálny systém je jednou z bazálnych kognitívnych i komunikačných štruktúr, môže pôsobiť na všetko ľudské myslenie tým, že má potenciál fungovať nielen ako špeciálny diskurz, ale aj ako reintegroujúci celospoločensky relevantný interdiskurz opätovne zjednocujúci diferencované špeciálne diskurzy, a to napr. aj v školách v rámci literárneho vzdelávania. Ekonská rozprávka (a jej kódy) však určite nie je jedinou alternatívou, ako by mohol či mal takýto interdiskurz vyzerieť.

<sup>14</sup> Prehnaná protestantská askéza starého strihu (v štýle príliš dôsledného napĺňania na Slovensku dobre známeho výroku Ľudovíta Štúra: „Veľa tvoriť, málo troviť“) však už nie je celkom to, čo potrebuje súčasný hospodársky model, kde rast fahá stúpajúca spotreba. Žiaducou alternatívou prísnej protestantskej askézy je preto skôr hedonizmus zlučiteľný s racionálnym hospodárením: „Bezuzdný hédonismus šedesátých a sedmdesátých let mal byť proto vystřídán hédonismem opatrným, uměřeným, čistotným... Pouze menšina nejniže situovaných se propadá do hédonismu plebejského, jehož projevem je vyhledávání okamžité slasti, lačnost po věcech a mediálních programech, úvěrová exploze a zadlužení domácností“ (Keller, online) Aj preto nábeh k „plebejskému hedonizmu“ tak dobre poznáme najmä zo sociálne vylúčených lokalít.

## LITERATÚRA

- Bariaková Zuzana, Kubealaková Martina (eds.): *Obráz dieťaťa a detstva v textoch umeleckej literatúry*. Banská Bystrica 2016.
- Bauman Zygmunt: *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* Cambridge 2013.
- Bourdieu Pierre: *Pravidla umění - Vznik a struktura literárního pole*. Praha 2010.
- Curtius Ernsts Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 1998.
- Deleuze Gilles: *Postscript on the Societies of Control*. in: *October*, Vol. 59 (Winter, 1992), s. 3-7.
- Dostojevskij Fjodor Michajlovič: *Zápisky z podzemia, Zlý žart*. 1989.
- Fisher Mark: *Kapitalistický realismus*. Praha 2010.
- Foucault Michel: *Myšlení vnějšku*. Praha 1996.
- Foucault Michel: *Rád diskurzu*. Bratislava 2006.
- Jančovič Ivan: *Interpretativizmus a literárna veda*, „Filozofia“ 2016, roč. 71, č. 8, s. 96-707.
- Juvín Hervé, Lipovetsky Gilles: *Globalizovaný Západ: polemika o planetární kultuře*. Praha 2012.
- Kaščák Ondrej, Pupala Branislav: *Deti medzi emancipáciou a sociálnou využitelnosťou: nová sociológia detstva a „našepkaná emancipácia“*, „Sociální studia“ 2/2012, s. 13-29. Dostupné na internete: <<http://socstudia.fss.muni.cz/?q=content/deti-medzi-emancip%C3%A1ciou-soci%C3%A1lnou-vyu%C5%BEite%C4%BEnos%C5%A5ou-nov%C3%A1-sociol%C3%B3gia-detstva-%E2%80%9Ena%C5%A1epkan%C3%A1>> [Citované: 2018-30-3].
- Kaščák Ondrej, Pupala Branislav: *Neoliberalizmus vo vzdelávaní: päť obrazov kritických analýz*, „Pedagogická orientace“ 2011, roč. 21, č. 1, s. 5-34.
- Kaščák Ondrej, Pupala Branislav: *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*. Praha 2012.
- Keller Jan: *Prozření jednoho filosofa*. in: SALON, Dostupné na internete: <<https://www.novinky.cz/kultura/salon/250495-jan-keller-prozreni-jednoho-filosofa.html>> [Citované: 2018-30-3].
- Keller Jan: *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha 2010.
- Keller Jan: *V pasti individualismu*. in: SALON, Dostupné na internete: <<https://www.novinky.cz/kultura/salon/200196-jan-keller-v-pasti-individualismu.html>> [Citované: 2018-30-3].
- Klikauer Thomas: *What Is Managerialism?*. „Critical Sociology“ 1/ 2013; pp. 1103–1119. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/0896920513501351>> Citované: [2018-30-3].
- Kubealaková Martina: *Deti zvedené, deti predurčené. Dieťa a detstvo v staršej slovenskej literatúre*. Banská Bystrica 2016.
- Kusá Zuzana: *Škola nie je pre všetkých*. Bratislava 2017.
- Lakoff George, Johnson Mark: *Metafory, kterými žijeme*. Brno 2014.
- Lehečková Eva, Hořejší L. Michal: *Ruth Wodaková*, „Studie z aplikované lingvistiky – Studies in Applied Linguistics“ 1/2015, s. 125-142. Dostupné na internete: <<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element-desklighte-cacdf96-b918-ce1-aebe-6109f810336e>> [Citované: 2018-30-3].

- Liessmann Konrad Paul: *Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis*. Praha 2015.
- Liessmann Konrad Paul: *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha 2008.
- Link Jürgen: *Versuch über den Normalismus: wie Normalität produziert wird*. Göttingen 2009.
- Link Jürgen: *Literaturanalyse als Interdiskursanalyse. Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik*. in: Fohrmann, Jürgen – Harro Müller (eds.): *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt a. M. 1988, s. 284-307.
- Lipovetsky Gilles: *Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu*. Praha 2008.
- Lipovetsky Gilles: *Říše pomíjivosti*. Praha 2010.
- Lizoň Martin: *Neoficiálne ruské vizuálne umenie vo vyučovaní ruského jazyka*. Banská Bystrica 2017.
- Lizoň Martin: *Obraz současných Rusů v konceptuálních metaforách*, NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE, roč. 8, č. 2 (2016), s. 58-81.
- Lorenzová Jitka: *Skryté kurikulum, stále aktuální problém školy a pedagogiky*, „Paidagogos“ 2/2015. Dostupné na internete: <<http://www.paidagogos.net/issues/2015/2/article.php?id=2>> [Citované: 2018-30-3].
- Luhmann Niklas: *Sociální systémy: nárys obecné teorie*. Brno 2006.
- Mertl Jiří: „Kvalifikační standardy lidských zdrojů“ aneb metafory v reformách českého vysokého školství, „Acta Politologica“ roč. 6, č. 1, s. 71-98. Dostupné na internete: <<http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00600.pdf>> [Citované: 2018-30-3].
- Mikuláš Roman: *Empirická literární věda*, in: *Hyperlexikon literárnovedných pojmů*. Dostupné na internete: <<http://hyperlexikon.sav.sk/sk/index/>> [Citované: 2018-30-3].
- Mikuláš Roman: *Konstruktivistické, kognitivistické a systémovo-teoretické strategie výzkumu v literární vědě*, „Slovak Review“ 2006, roč. 15, č. 2, s. 147-158.
- Mikuláš Roman a kol.: *Podoby literárnej vedy. Teórie – Metódy – Smery*. Bratislava 2016.
- Mishra Pankaj: *Politika ve věku zloby a temný odkaz osvícenství*. in: Geislerberg, Heinrich (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha 2017, s. 145-165.
- Moretti Franco: *Grafy, mapy, stromy: Abstraktní modely literární historie*. Praha 2014.
- Nussbaumová Martha: *Ne pro zisk: Proč demokracie potřebuje humanitní vědy*. Praha 2017.
- Nünning Angsar (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno 2006.
- Reisigl Martin, Wodaková Ruth: *Diskurzivně-historický přístup (DHA)*, STUDIE Z APLIKOVANÉ LINGVISTIKY 1/2015. Dostupné na internete: <[https://studiezaplikovanelingvistiky.ff.cuni.cz/wpcontent/uploads/sites/19/2018/01/michal\\_horejsi\\_145-177.pdf](https://studiezaplikovanelingvistiky.ff.cuni.cz/wpcontent/uploads/sites/19/2018/01/michal_horejsi_145-177.pdf)> [Citované: 2018-30-3].
- Sedová Tatiana, Šuch Juraj, Šedík Michal, Jančovič Ivan: *Podoby interpretácie*. Bratislava 2016.

- Skovajsa Ondřej: *Nobelovka pro Dylana: od textu ke zpěvu a zase zpátky*, in: *A2larm*, 2016. Dostupné na internete: <<https://a2larm.cz/2016/10/nobelovka-pro-dylana-od-textu-ke-zpevu-a-zase-zpatky/>> [Citované: 2018-30-3].
- Schmidt Siegfried J.: *Interpretace: posvátná kráva, nebo nutnost*, ALUZE – Revue pro literaturu, filozofii a jiné, 1/2013. Dostupné na internete: <[http://aluze.cz/2013\\_01/revue.php](http://aluze.cz/2013_01/revue.php)> [Citované: 2018-30-3].
- Schmidt Siegfried J.: *Přesahování literatury. Od literární vědy k mediální kulturní vědě*. Praha 2008.
- Schmidt Siegfried J.: *Od literárnej komunikácie k literárnemu systému. „Systém“ a „pozorovateľ“*. Dva kľúčové koncepty (budúcej) literárnej vedy, „World literature studies“ roč. 6(23), 2014, č. 3, s. 5-21.
- Správcová Božena: *Zahrada zle zanedbaná*. in: Cílek Václav (ed.): *Něco se muselo stát. Nová kniha proměn*. Praha 2014, s. 160-173.
- Stöckelová Tereza: *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha 2012.
- Sunstein Cass R., Thaler Richard: *Nudge (Šťouch). Jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí*. Zlín 2010.
- Šimončíková Heribanová Tamara, Hevier Daniel, Jobus Branislav, Hvorecký Michal, Lasicová Hana: *O Pejкови a jeho neúšedných priateľoch. Príbehy o hrdinoch, ktorí si na svoje príbehy nasporili*. Bratislava 2016.
- Štech Stanislav: *Kognitivní vývoj mezi kulturní reprodukcí a inovací*, in: Slavík Jan, Chrz Vladimír, Štech Stanislav et al: *Tvorba jako způsob poznávání*. Praha 2013.
- Štech Stanislav: *Profesionalita učitele v neoliberální době. Esej o paradoxní situaci učitelství*, PEDAGOGIKA roč. LVII, 2007, s. 326-337. Dostupné na internete: <<http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=1270&lang=cs>> [Citované: 2018-30-3].
- Thaler Richard: *Neočekávané chování. Příběh behaviorální ekonomie*. Praha 2017.
- Ther Philipp: *Nový pořádek na starém kontinentě. Příběh neoliberální Evropy*. Praha 2016.
- Turner Mark: *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*. Brno 2005.
- Vašát Petr: *Kritická diskursivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi*, „Antropowebzin“ 2008, 2-3, s. 101-112. Dostupné na internete: <[http://antropologie.zcu.cz/media/webzin/webzin\\_23\\_2008/8\\_KRITICKA\\_DISKURSIVNI\\_ANALYZA\\_SOCIAL.pdf](http://antropologie.zcu.cz/media/webzin/webzin_23_2008/8_KRITICKA_DISKURSIVNI_ANALYZA_SOCIAL.pdf)> [Citované: 2018-30-3].
- Verhaeghe Paul: *Kudy z neoliberální pasti? Odříkání a sebeovládání jako lék na psychosociální krizi*. in: *A2*, 5/2016. Dostupné na internete: <<https://www.advojka.cz/archiv/2016/5/kudy-z-neoliberalni-pasti>> [Citované: 2018-30-3].
- Wacquant Loic: *Pierre Bourdieu*, in: *Biograf*, 2002. Dostupné na internete: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>> [Citované: 2018-30-3].
- Wacquant Loic: *Loic Wacquant o Pierru Bourdieuovi: Pokud je tohle sociologie...* in: *Salon*. Dostupné na internete: <<https://www.novinky.cz/kultura/salon/272692-loic-wacquant-o-pierru-bourdieuovi-pokud-je-tohle-sociologie.html>> [Citované: 2018-30-3].

- Zemaníková Nadežda: *Búranie múrov: Podoby a premeny východného Nemecka v nemeckej próze po roku 1989*. Banská Bystrica 2009.
- Zemaníková Nadežda: *Generačné aspekty východonemeckej autobiografickej prózy po roku 1989*. Kraków 2016.
- Zemaníková Nadežda: *Hľadanie románu nemeckého zjednotenia*, in: *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela I*, Banská Bystrica 1999, s. 235-240.